

Dansk reformation og renæssance 1500-1650

Fra slutningen af middelalderen havde Danmark udviklet sig til et stændersamfund, dvs. et samfund, hvor de fire stænder, gejstlighed, adel (godsejere), borgerstand og bondestånd havde hver sine rettigheder og pligter. De to første stænder var de privilegerede stænder, hvilket bl.a. indebar, at de var skattefrie og havde monopol på at sidde i rigsrådet, der valgte og kontrollerede kongen. Kong Christian 2. (1513-1523) var en energisk konge, der ville styrke kongemagten ved at støtte sig til borgere og bønder. Derfor blev han afsat af rigsrådet og indsat som fange på Sønderborg slot.

Da efterfølgeren Frederik 1. døde i 1533, ville det have været naturligt, at rigsrådet valgte hans søn, Christian (den senere Christian 3.), til ny konge. Det overvejende katolske rigsråd tøvede imidlertid, da det vidste, at Christian var ivrig tilhænger af Martin Luthers opgør med den katolske kirke, der netop fandt sted i de nordtyske stater i disse år. Denne tøven førte til et oprør af borgere og bønder, der ønskede at genindsætte Christian 2. Det pressede rigsrådet til at vælge Christian 3., der slog oprøret ned med hård hånd (Grevens fejde 1534-1536). Kong Christian 3. (1534-1559) indførte derefter reformationen (1536), der indebar, at den danske kirke brød med paven i Rom. Kongen blev kirken øverste myndighed og overtog kirkens store ejendomme. Gejsteligheden mistede sine privilegier, og borgere og bønder var sat på plads for lang tid. Konge og adel var borgerkrigens sejrherre.

Christian 4. (1588-1648) var en farverig og energisk konge. På det økonomiske område ønskede han at efterligne de effektive hollændere, så han oprettede handelskompagnier og fabrikker og anlagde nye byer. Magtpolitisk ville han hævde Danmarks førerstilling i Norden over for Sverige, men alt syntes at mislykkes. Erhvervsvirksomhederne gav kun tab, og da han blandede sig i 30-årskrigen i Tyskland, endte det med en militær katastrofe. Svenskerne tvang i 1645 Danmark til helt at afstå Gotland, mens svenskerne skulle råde over Halland i 30 år.

MENNESKET I CENTRUM

42. Om menneskets værdighed

Filosoffen Pico della Mirandola (1464-1494) tilhørte det blomstrende kunst- og kulturmiljø i Norditalien, hvis centrum var Firenze. I 1486 offentliggjorde den unge Mirandola ikke færre end 900 teser om filosofi, teologi og logik, som han indbød til offentlig debat om. Den følgende tekst handler om menneskets værdighed og rummer et grundlæggende opgør med tidens traditionelle menneskesyn, og indeholder selve essensen af renæssancens radikale nytænkning.

Til sidst mente jeg at have forstået hvorfor mennesket er det lykkeligste væsen og derfor al beundring værdig, og følgende hvilken lod det har fået til-delt i universets orden, så det er misundelsesværdigt ikke blot for dyrene men også for stjernerne og de overjordiske intelligensvæsen. Utroligt og forunderligt er det! Men det er jo netop derfor mennesket med fuld ret kaldes og anses for et stort under og et i sandhed beundringsværdigt væsen.

Hør nu, kære fædre, hvorledes det forholder sig. Gør mig den tjeneste at lytte med velvillige øren og med den elskværdighed I plejer at vise.

Gud Fader, den højeste bygmester, havde allerede efter sin skjulte visdoms love opført dette verdens hus som vi nu ser, guddommens allerhelligste tempel. Regionen over himlen havde han smykket med intelligensvæsen, de æteriske sfærer havde han oplivet med evige sjæle, de materielle og urene dele af den lavere verden havde han fyldt med en

vrimmel af alle slags levende væsener. Men da han havde fuldført sit værk, ønskede skaberen at der måtte være nogen til at gennemtænke et så stort værks fornuft, elske dets skønhed og beundre dets storhed. Derfor besluttede han til sidst, skønt alt allerede var fulde-ndt, sådan som Moses og Timaos (græsk historiker fra 300-tallet) bevidner, at skabe mennesket. Men nu var der mellem hans arketyper ingen til at danne det nye afkom efter, ej heller i hans skatkamre noget han kunne give sin nye søn i arv, ej heller i hele verden nogen tilskuerplads hvor denne betragter af verden kunne sidde. Alt var allerede fyldt, alt var fordelt på de højeste, de mellemste og de laveste trin.

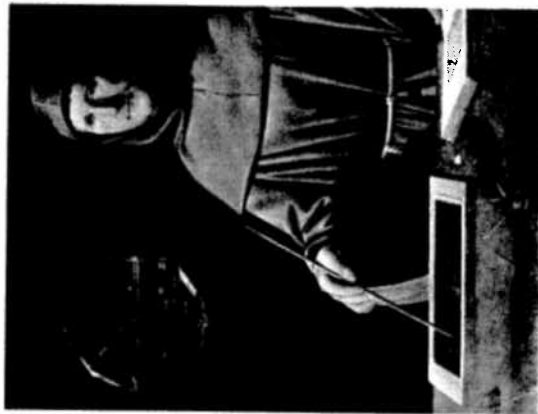
Men det ville ikke have sømmet sig for den faderlige almagt at svinge ved denne sidste skabning, som havde han allerede opbrugt sin kraft; for hans visdom at være vægelsindet af rådvildhed i en så nødvendig sag; for hans milde kærlighed at den som skulle lovprise den guddommelige gavmildhed hos andre skabninger skulle se sig nødsaget til at dadle den hos sig selv. Derfor bestemte den bedste af alle kunstnere til sidst at det væsen som han ikke kunne give noget specielt, skulle have del i alt hvad han havde tildelt hver enkelt af de øvrige skabninger. Derfor godtog han mennesket som et værk af ubestemt natur, satte det midt i verden og talte således: "Vi har hverken givet dig en bestemt plads, en speciel skikkelse eller en særlig funktion, Adam, for at du efter

dit eget ønske og din egen beslutning kan opnå og besidde den plads, den skikkelse og den funktion du selv måtte ønske. De øvrige skabningers natur begrænses og defineres af love der er forensket af os. Du holdes ikke tilbage af nogen uovervindelige skranke, men skal selv bestemme din natur i overensstemmelse med din egen frie vilje i hvis varetægt jeg har overgivet dig. Jeg har sat dig midt i verden for at du derfra lettere kan se hvad der findes i verden omkring dig. Vi har hverken skabt dig som et himmelsk eller et jordisk, hverken som et dødeligt eller et udødeligt væsen for at du som din egen skulptør og kunstner med frihed og ære kan skabe dig den form du sætter højest. Det skal stå i din magt efter din egen viljes beslutning at have dig til højere former som er guddommelige."

Hvor stor er ikke Gud Faders gavmildhed, hvor herlig og forunderlig er ikke menneskets lykke! Mennesket er det givet at opnå hvad det ønsker, at være hvad det vil! Dyrene bringer, som Lucilius siger, straks fra fødslen det med sig fra livmoderen som de sidenhen vil besidde. De højeste intelligensvæsener bliver fra begyndelsen eller straks derefter det de i al evighed vil være. Men i mennesket som fødes har Faderen lagt frø af enhver art og spirer til enhver livsførelse; alt efter hvilke af dem hvert enkelt menneske dyrker, vil de vokse og modnes og bære frugt i det, hver efter sin art. Er det de vegetative vil det blive en plante; er det de sanselige vil det blive dyrisk; er det de rationelle vil det blive et himmelsk væsen; er det de åndelige vil det blive en engel og en Guds søn. Men hvis det ikke kan

finde tilfredshed i noget skabt væsens skæbne og trækker sig ind i sin egen enheds midte, da vil det, idet det bliver én ånd sammen med Gud, overgå alle øvrige skabninger i det ensomme mørke hos Faderen der er over alle ting.

Udsnit fra et portræt af matematikeren Luca Pacioli, 1495.

OPDAGELSERNE

43. Christopher Columbus om sine opdagelser

Den følgende tekst er Columbus' beretning, som han skrev efter hjemkomsten fra sin første rejse til det "nye" kontinent, 1492-93. Beretningen blev sendt som et brev til den spanske konge og dronning og to af deres højeste embedsmænd. Vi kan ikke med sikkerhed vide om indholdet i alle brevene var enslydende, men nedenstående tekst er en kopi af brevet, dateret 15. februar 1493, til embedsmændene. Columbus' kortfattede beretning blev – i modsætning til hans skibsjournal – ikke holdt hemmelig; allerede i april 1493 blev den trykt, og få måneder efter var den udbredt over det meste af Vesteuropa.

Min Herre!

Da jeg ved, at De vil glæde Dem over den store sejr, som Herren har gjort min rejse til, skriver jeg dette brev til Dem, hvoraf De vil erfare, at jeg på 33 dage sejlede fra De kanariske Øer til Indien med den flåde, som de højt berømte herskere, vor konge og dronning, gav mig. Jeg opdagede mange øer befolket med utallige mennesker, og jeg har med højtidelig kundgørelse og udførelse af den kongelige fane taget dem alle i besiddelse i majestæternes navn uden at møde nogen modstand.

Den første ø, jeg opdagede, gav jeg navnet "San Salvador" (i en af Bahamaøerne) til minde om den himmelske Herre, som på så vidunderlig måde har skænket alt dette; indianerne (i indtil

sin død troede Columbus, at han var nået til Indien, og kaldte derfor de indfødte indianere) kalder den "Guana-hani". Den anden ø gav jeg navnet "Santa Maria de Concepción", den tredje "Fernandina", den fjerde "Isabella" og den femte "Juana" (i Cuba); således fik hver eneste ø et nyt navn af mig.

Da jeg kom til Juana, fulgte jeg kysten mod vest, og den viste sig at være så udstrakt, at jeg mente, det måtte være provinsen Kathai (i Marco Polos Kina) på fastlandet. Da der hverken var store eller små byer ved kysten, men kun ganske små landsbyer, hvis indbyggere jeg ikke kunne komme i kontakt med, fordi de flygtede med det samme, fortsatte jeg på den samme kurs, overbevist om, at jeg på et eller andet tidspunkt ville støde på større eller mindre byer. Da jeg efter at have sejlet mange leagues (i en leagues er den afstand et skib kunne tilbagelægge på én time, dvs. cirka 6 km) konstaterede, at der ikke viste sig nogen forandring, og da kysten drejede nordpå, besluttede jeg at lægge kursen mod syd, idet jeg ikke havde noget ønske om at sejle nordover på den årstid; desuden var vinden mere gunstig for en sydlig kurs. Jeg bestemte mig derfor til ikke at afvente ændring i vejret og vendte tilbage til en udmærket havn, som jeg kendte. Herfra sendte jeg to mand ind i landet for at finde ud af, om der fandtes en konge eller store byer. De tilbagelagde tre dagsrejser og fandt et utal af små